

Johanna Holmström

MÄRTA
TIKKANEN

Tyttö joka halusi juosta vetten päällä

Tammi

Johanna Holmström

MÄRTA TIKKANEN

Tyttö joka halusi juosta vetten päällä

SUOMENTANUT

Maija Kauhanen

TAMMI

HELSINKI

F I L I FINNISH
LITERATURE
EXCHANGE

FILI – Kirjallisuuden vientikeskus on tukenut tämän kirjan kääntämistä

Alkuteoksen julkaisemista on tukenut Svenska litteratursällskapet i Finland

RUOTSINKIELINEN ALKUTEOS:

Borde hålla käft. En bok om Märta Tikkanen (Förlaget, 2020)

© JOHANNA HOLMSTRÖM JA MÄRTA TIKKANEN, 2020

SUOMENKIELINEN LAITOS © MAIJA KAUKANEN JA TAMMI, 2020

TAMMI ON OSA WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖTÄ

KUVALIITTEEN JA SIVUN 2 VALOKUVAT OVAT MÄRTA TIKKASEN KOTIALBUMISTA,
JOLLEI TOISIN MAINITA.

ISBN 978-952-04-1795-6

PAINETTU EU:SSA

ESIPUHE

SAIN TYÖTARJOUKSEN, siinä kaikki. Minulta kysyttiin, kiinnostaisiko minua kirjoittaa Märta Tikkasen elämäkerta, ja jonkin aikaa epäroityäni vastasin kyllä. Syy epärointiini oli se, että joutuisin panemaan oman kirjailijantyöni jäihin parin kolmen vuoden ajaksi, keskittymään kokonaan toisen ihmisen kirjailijantyöhön. Toisessa vaakakupissa painoi ilmiselvä kunnia – se, että tämän kirjan kirjoittaminen uskottiin minulle – ja lisäksi tunne, joka on tuttu kaikille kulttuurialan sekatyöläisinä itsensä elättäville: jollen minä suostu, joku toinen tekee sen. Ja ehkä siitä tulee jotakin suurta. Ehkä, ehkä...

Aluksi tehtävä tuntui jokseenkin helpolta. Kävisin vuoden ajan säännöllisesti Märtan kotona haastattelemassa häntä. Haastattelujen välillä lukisin hänen kaunokirjallisen tuotantonsa ja selvittäisin arkistoista, mitä hänestä on kirjoitettu lehdissä. Tietysti oli myös kirjeenvaihto. Märtan ja kirjailijoiden Åsa Mobergin ja Birgitta Stenbergin kirjeet. Kivaa. Vähän lisää tietoa, ehkä jotakin sellaista, mitä kukaan muu ei tiennyt, ehkä vähän salaisuuksia. Kävin hommiin pahaa aavistamatta. Kaikki kääntyisi vielä päälaelleen.

Vähä vähältä työn laajuus valkeni minulle. Märta Tikkasen kaunokirjallinen tuotanto on sangen laaja – kirjailijaelämän kaari kattaa viisikymmentä vuotta alkaen autofiktiivisestä esikoisromaanista *Nyt huomenna* vuonna 1970. Hänelle luonteenomainen mieltymys koruttomuuteen ja tarkkuuteen, kielellisesti hyvin suoraan puhutteluun ihmiseltä toiselle, on tehnyt hänestä samanaikaisesti uutta luovan ja lukijoiden rakastaman, mikä on vaikea taiteenlaji. Hänen tyyliinsä näennäinen yksinkertaisuus on saanut osakseen myös sapekasta ja kärkevää arvostelua, toisinaan jopa täystyrmäyksen kulttuurieliitiltä. Sentyypiset lausunnot kuin ”tämä ei ole kirjallisuutta” eivät ole olleet Espoossa kirjoittavalle neljän lapsen äidille vieraita.

Hänestä on myös kirjoitettu todella paljon. Päivä- ja viikkolehdistä julkaistujen arvostelujen ja artikkeleiden määrä on lievästi sanottuna häkellyttävä. Lisäksi on jo mainittu kirjeenvaihto. Tuhansia sivuja kirjeitä ja sittemmin sähköpostiviestejä. Kaiken lukeminen alusta loppuun ei ole ollut mahdollista. Osa kansioista on hakoteillä, aineistossa on aukkoja, mutta se, mitä olen lukenut, on ollut aivan oma matkansa, matka 1970- ja 1980-lukujen naisten yhteisöön, innostava tietoisuus ja katsaus kolmen varsin erilaisen naisen elämäntiloihin. Kolmikosta keskityn lähinnä Märta Tikkaseen, ja se riittää paremmin kuin hyvin. Moberg ja Stenberg ansaitsevat omat elämäkertansa, jotka he varmasti vielä saavat, ja Moberg on jo tehnytkin useita syväsuikelluksia omaan elämäänsä, viimeksi vuonna 2017 kirjalla *Liveet*.

Osaan Märta Tikkasen teoksista olen päättänyt perehtyä lähemmin, koska ne tukevat tämän kirjan tarinan kaarta, toiset taas ovat saaneet osakseen vähemmän huomiota. Märtan menestyneimmistä teoksista *Vuosisadan rakkaustarina* saa eniten tilaa siksi, että sen ilmestyminen merkitsi taitekohtaa kotimaisessa kirjallisuudessa, ja siksi, että sitä on taiteellisessakin mielessä syytä tarkastella monesta eri näkökulmasta. Sen kirjan jälkeen Märta Tikkasen elämä ja kirjailijanura eivät koskaan enää palanneet entiselleen.

Mutta miksi kirjoittaisin ihmisestä, joka on jo itse sanonut kaiken? Kukaan ei ole parempi oman elämänsä asiantuntija kuin Märta Tikkanen. Toisaalta tällaisessa teoksessa ei ole kysymys pelkästään siitä. On kysymys ihmisen näkemisestä. Ihminen ei koskaan näe itse itseään aivan selvästi, ja vaikka Märta Tikkasella onkin poikkeuksellinen itseymmärrys – arvatenkin täysin välttämätön luonteenpiirre, jotta hän on pärjännyt myrskyisässä elämässään – kirjailija kuitenkin aina valitsee, millaisena hän näyttätyy julkisuudessa. Omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen kuuluu erittäin tiukka aineiston kontrollointi, ja se on aina vilpillistä vaikka se vaikuttaisikin hyvin rehelliseltä, ei vähiten kirjailijan omasta mielestä. Tämä teos toistaa väistämättä sellaista, mikä on jo sanottu, mutta käy läpi myös sellaista, mitä ei ole vielä sanottu. Kun Henrik Tikkanen vuonna 1984 kuoli, myös Märta Tikkasen tärkein inspiraation lähde oli poissa. Elämä Henrikin kanssa. Rakkaus Henrikiin. Sota Henrikiä vastaan.

Elämä Henrikin jälkeen merkitsi tyhjempiä sivuja. Kirjoittamisen-täyteisiä vuosia mutta myös jo luodun kirjallisen perinnön hoitamista ja valvomista, kun se jatkoi elämäänsä teatteriproduktioina sekä uusina käänöksinä ja painoksina; luentoja ja matkoja ympäri Eurooppaa ja Yhdysvaltoja, missä Märthan ainoa työ oli *olla* Märta Tikkanen, yksi Pohjoismaiden tärkeimmistä toisen aallon feministeistä ja nainen, jonka koko avioelämä oli jatkuvaa paradoksia ja joka joutui pakosta käsittämään, ettei elämä aina suju omien ihanteiden mukaan, varsinkin jos toinen osapuoli ei halua muuttua.

Sama paradoksi on määrittänyt omaakin suhdettani Märta Tikkaseen. Miten nainen voi olla feministi, kutsua itseään feministiksi ja taistella naisten oikeuksien ja tasa-arvon puolesta mutta olla silti vankina omassa elämässään kontrolloivan miehen kanssa ja uhrata niin valtaavan paljon niin jonninjoutavan asian vuoksi kuin rakkaus? Vai onko se jonninjoutava asia? En sittenkään ole varma. Ojennan hitaasti käteni raottaakseni verhoa.

LAUKAUKSIA PIMEÄSSÄ

RIVITALOALUEELLA ESPOON Haukilahdessa on yö, ja nainen istuu yksin ja roihuaa. Jokainen lyönti on laukaus hiljaisuuteen. Rat. Tat. Tat. Tat. Tat.

Hartiat ovat jäykästi koholla, vain aavistuksen lähempänä korvia, jotka kuulostelevat hiljaisen asunnon ääniä. Mitä hän yrittää kuulla, sen hän tietää vain itse, ja se riippuu paljolti siitä, millainen päivä on takana, mikä vuosi on, millaiset ovat olosuhteet. Se voi olla unissaan inahtava vauva, pikainen rukous, ettei vauva heräisi. Se voi olla avain, joka rahisee lukossa ja avaa oven vasta monen yrityksen jälkeen. Se voi olla vain ei-minkään ääni. Hiljaisuuden ääni. Vuorokaudenajan, jonka hän on riuhtaissut irti täpötäysien tuntien jonosta ja ottanut väkivalloin ja jääräpäisesti itselleen. Syyllä ei ole mitään tekemistä myyttisen yökyöpelitaiteilijan luovan vapauden kanssa. Syytä on se, että hänellä ei kerta kaikkiaan ole omaa aikaa, ei muunlaista vapautta. Hänen aikansa kuuluu aina jollekulle toiselle. Alkoholistimiehelle ja luovalle luonnonvoimalle Henrik Tikkaselle. Neljälle lapselle. Arbikselle. Toimittajille ja muille velvoitteille, jotka vaativat hänen huomiotaan. Eläväksi legendaksi kasvaminen ei ole lastenleikkiä.

Hän on liekki yössä. Liekki, joka usein lepattaa ja lepattaa ja hulmahtaa mutta palaa silti edelleen, jotenkin niin suorana ja tyynenä yksinäisyydessään, kirkkaana ja jyrkkänä, samalla kun ympärillä vaativa pimeys yhtä aikaa painaa päälle ja vetäytyy kauemmas. Vaalea

tukka, joka oli nuoruudessa olkamittainen ja kihara mutta joka on aikuisiällä vakiintunut lyhyeen malliin. Korkeat poskipäät, jotka kieli-
vät suomalaisesta aineksesta muuten niin läpikotaisin suomenruotsa-
laisessa sukupuussa. Vinot siniset silmät, jotka Henrik on tuominnut
”pieniksi” ja sitten antanut anteeksi. Niillä on tietty tehtävä. Nähdä.
Nähdä Henrik.

Sormet liikkuvat kuin itsestään. Elämä kirjoitetaan muistiin.
Laukauksia pimeässä. Äänettömiä laukauksia pehmeää patjaa vasten.

KYMMENEN PÄIVÄÄ JÄLJELLÄ

OLI YHDEKSÄSTOISTA toukokuuta vuonna 1984. Henrik Tikkanen oli jo kauan tehnyt kuolemaa, mutta nyt se oli peruuttamatonta. Hänen loppua kohden laihtunut, kalju ruumiinsa antoi periksi leukemialle, joka hänellä oli todettu jo maaliskuussa 1979. Kuten Henrikin kirjoittamisesta ja elämästä, myös hänen sairaudestaan oli tullut asia, jonka hoitoon kaikki hänen läheisensä olivat osallistuneet, jota he olivat selostaneet muille, puineet ja kestäneet. Diagnoosi oli ollut yhteinen. Hänen kuolemansa oli kaikkien asia, jo odotettu.

Mutta kun kelataan takaisin vuoteen 1979, tieto sitä vastoin tuli kuin pommi.

”Olin juuri palannut matkalta Tanskasta, kun Henrik tallusteli olohuoneeseen, missä istuin sohvalla juttelemassa vanhimman poikani JJ:n kanssa. Henrik kysyi, millainen päivä minulla oli ollut, sellaisella oudolla tavalla, josta päättelin, että hänellä itsellään oli jotain uutisia. Hän sanoi suurin piirtein näin: ’Vai niin, te olette tulleet kotiin. Toivottavasti teillä on mennyt hyvin. Olen juuri saanut tietää, että minulla on leukemia ja kymmenen päivää elinaikaa”, Märta kertoo.

Tuli hiirenhiljaista. Märta ja vanhin poika JJ tuijottivat kumpikin Henrikiä mykistyneinä. Ei kai hän ollut tosissaan? Ironista kyllä, tieto saapui verrattain rauhallisen ajanjakson päätteeksi. Kuten Märtan elämässä on aina ollut, suvantokohta tarkoitti vain sitä, että jokin hirveä teki tuloaan. Poikkeuksetta. Aina yhtä järkyttävänä. Nyt siis tämä.

Juuri kun Märta oli tehnyt elämänsä merkittävimmän päätöksen: hän ja Henrik muuttaisivat erilleen.

Henrikillä oli sellainen tapa: hän aloitti pahimmalla, uutisen ytimellä, saadakseen siitä täyden tehon irti, ja alkoi vasta sitten kelata taaksepäin ja perua ja ehkei nyt kuitenkaan. Lähemmässä keskustelussa ilmeni, että kuolemantuomio oli varma mutta että puhuttiin ehkä ennemmin kymmenestä vuodesta kuin kymmenestä päivästä. Mikä tahansa siltä väliltä oli mahdollista. Mutta silti – kun Henrik seisoj siinä. Hänen rakas, vihattu hahmonsa. Vartalo, jonka kanssa Märta oli rakastellut tuhansia kertoja, sydämensä kyllyydestä ja kyllästymiseen asti, mies joka oli saanut hänet tulemaan niin kuin ei kukaan muu, pehmeän pehmeä iho, tuoksu jota hän oli imenyt itseensä kuin huumetta, jota hän oli vetänyt lakkaamatta keuhkoihinsa. Keho, sen kauniit kädet, sen itsevarmuus, sen jotenkin itsestäänselvä paikka maailmassa – sairaana. Sen ei pitänyt olla mahdollista. Kaikki nämä vuodet juuri tuo ruumis olikin kantanut sisällään tuomiota, joka oli vain odottanut sopivaa hetkeä, kuoleman väijäämättömän tapahtumakulun käynnistymistä.

Kuinka useasti Märta olikaan unelmoinut vapaudesta? Omasta rauhasta? Henrikin jättämisestä vihdoin ja viimein? Kun tämä viesti sitten seisoj ovella ja vaati päästä sisään, Märta halusi ainoastaan linnoittautua, vetää kaikki verhot kiinni, käpertyä kuuluisalle punaiselle sohvalle, jolla hän oli istunut ahdistuneena monet unettomat yöt, ja olla koskaan päästämättä maailmaa luokseen. Toisen jättäminen ei koskaan merkitse tarinan loppua. Kumpikin jatkaa elämäänsä. On yhteisiä lapsia, ehkä jonkinlainen ehkä. Mutta kuolema...?

Kuten kaikesta muustakin mikä Henrikiin ja Märtaan liittyy, kuolemista tuli pitkä ja vaiheikas kertomus. Se oli vaellus kohti loppua, eikä sitä käyty hillitysti hiljaisessa yksinäisyydessä, vaan tapansa mukaan Henrik selosti lehdistölle ummet ja lammet sairaudestaan. Se oli julkinen asia, viimeinen mahtipontinen hurraa-huuto, mutta samalla pelon ja haavoittuvuuden osoitus. Kuin kirkaisu. Tapahtuuko tämä todella? Jos huudan lujaa, kuuleeko joku silloin minut? Voinko vielä vedota johonkuhun? Perääntyä tästä sopimuksesta? Kaikki se puhe ja julkisuus tuntui lähinnä epätoivoiselta taistelulta tuulimyllyjä vastaan, niin kuin

Cervantesin *Don Quijotessa*. Viimeiseltä ”Antaa tulla vain!” -huudolta nyrkit pystyssä. *Rage, rage against the dying of the light*, kuten walesilainen runoilija Dylan Thomas on kuvannut. Ja viimein, kun voimat ovat ehtyneet ja sairaus on riittävän pitkään riuduttanut ruumista, alistuminen.

Märta on kirjoittanut Henrikin leukemiasta ja hänen kuolinmatkastaan niin kuin useimmista muistakin elämänsä tapahtumista. Lopputuloksena on ollut muun muassa *Punahilkka* (suomentanut Eila Pennanen), joka julkaistiin vuonna 1986, vain kaksi vuotta Henrikin kuoleman jälkeen. Romaani, joka kertoo Märtasta itsestään Punahilkaksi kutsutun tytön hahmossa ja jossa kuljetaan proosarunon keinoin lapsuuden, nuoruusvuosien ja Suden kanssa eletyn avioliiton halki aina aikuisiin lapsiin ja Suden kuolemaan saakka, tähyää tenhoavalla kielellään niin eteenpäin kuin taaksepäin ja synnyttää sellaisen vaikutelman, että sitä tehdessään kirjoittaja on pitänyt paljasta kipuaan, ääretöntä suruaan, edessään peilin lailla.

”Katso minua nyt”, se näyttää sanovan ja heijastavan kyllästymiseen asti itkeneitä silmiä, talvehtineen naisen kiillotonta kalpeaa ihoa, haaleaksi kulunutta Punahilkkaa, mutta kielellä, joka kimmeltää ja säihkyy ja loistaa kirkkaammin kuin koskaan, voimistuen joka hetki siitä tiedosta, että on elossa kaikesta huolimatta. Tyyli on niukka mutta tarkkuudessaan vivahteikas, ja jokainen virke tuntuu seisovan omilla jaloillaan, ikään kuin olisi äärimmäisen tärkeää, että kaikki kerrotaan juuri näin, sellaisena kuin se tapahtui ja tuntui eikä millään toisella tavalla. Löydän kirjasta sivuja, jotka luen kuin yksittäisinä, kaiverrettuina etsauksina – omina taideteoksinaan, jotka piirtävät esiin tiettyjä kuvia ja tunnelmia. Kuten kuvaus siitä, kuinka Henrik ei enää kuule sirkkoja ja kuinka se tuntuu myöhemmin kuoleman enteeltä, kun Märta kävelee kesämökin kallioilla ja kuuntelee sirkkojen sirinää. Silloin hän ajattelee Henrikiä.

Kun heinäsiirkat mykistyvät Suden aika on jo mitattu vaikka kukaan ei tiedä sekunneiksiko vai vuosiksi

*Punahilkalle tulee sirinästä uhmakas elämän laulu
elämän, nykyisenkin.*

Sitten Susi muuttuu.

Niin pieni kuin lintu Susi

*iho kiristää kallon pinnalla, liian höllällä se on siinä mitä on jäljellä
sääristä ja käsivarsista, Suden pitkät solakat jäsenet*

silkinbohto

*Suden käsi, ei koskaan hikisen kylmä tai lämpimänkosteaa huolimatta
jääkarhumaisesta rauhattomuudesta ja rajuudesta kaikkina näinä
vuosina, nyt käsi on kuumeenpolttavana Punahilkkan käsissä*

polvet koukussa Susi huojuu

pieni avuton lilanvärinen kätkeytyy, on luopunut

ja kun Susi on ohittanut ylpeytensä aiheen hän voi lopulta antaa periksi

kun Susi kuiskaa että hän ei tahdo

että hän pelkää kuolemaa

*hän voi viimeinkin ottaa vastaan ja käsi kädessä kulkevat Punahilkka
ja Susi viimeisen kappaleen tietään yhdessä*

nauravat sydämellisemmin kuin moneen vuoteen, yhdessä.

Sitten tulee talvi:

*Punahilkka ja Suden pennut kyyristyvät toisiinsa kiinni, he makaavat
kauan liikkumattomina pimeydessä, kaikki heidän unensa peittyvät
satavaan lumeen,*

kauan.

Lumi peittää ajan ja tilan. Märta ei kirjoita Henrikistä kahteenkymmenen vuoteen, seuraavan ja viimeisen kerran hän tekee niin kirjassa *Kaksi. Kohtauksia eräästä taiteilija-avioliitosta* (suomentanut Liisa Ryömä), joka ilmestyi vuonna 2004 ja joka kertoo kaikkien tuntemaan

saagan Tikkasen pariskunnan myrskyisestä rakkaudesta entistäkin aukottomammin. Se päättyi useasti siteerattuihin ja oman tulkintani mukaan irvaileviin sanoihin: ”Kaipaan häntä usein. Hetkeäkään en ole toivonut häntä takaisin.”

HUHTIKUU RUSKEASUOLLA, 2018

ENSIMMÄISELLÄ KERRALLA kun menen tapaamaan Märtaa, seison hänen porttikonkinsa edessä Sanitärinkadulla navakassa tuulessa ja odotan. Olen tullut autolla Helsinkiin Lahdenväylää pitkin maalta Loviisan Pernajasta, ja taivas on kirkkaansininen tavalla, joka aina vie ajatukseni äidinäitini mökille Granölle Sipoon saaristoon. Olen vastarakastunut ja on vielä haparoiva kevät, ei suinkaan kesä, mutta takkini helmaa ja poskiani piiskaava tuuli puhaltaa mereltä.

Olen tullut ajoissa, liiankin aikaisin, tähän ensimmäiseen tapaamiseen, ja olen tietysti hieman hermostunut. En tiedä mitä odottaa tai millainen Märta Tikkanen on. Olen kuullut joiltakuilta, että hän osaa olla tiukka, ettei hän aina pidä kaikista ihmisistä ja torjuu ne, joista ei pidä. Ei tietenkään työkeästi eikä suoraan, mutta hän saattaa olla pidättyväinen. Se ei ole hyvä, kun ottaa huomioon, että meidän on tarkoitus viettää tänä vuonna paljon aikaa yhdessä.

Jos joku siihen kuolemansyntiin syllistyy, että arvostelee Henrik Tikkaista liian ankarasti, peli on pelattu. Varoittavasta esimerkistä käy Märtaasta vuonna 2007 tehty tv-henkilökuva, jossa suomenruotsalainen kirjailijakollega Sanna Tahvanainen kutsui Henrikiä ”siaksi”. Märta poltti pärensä, soitti ohjelmapäällikölle ja vaati lausunnon poistamista, mihin suostuttiin. Sensuurin kohteeksi joutunut Sanna Tahvanainen, joka oli siihen saakka ollut Märthan suojatti useita vuosia ja kutsui Märtaa kirjalliseksi äidikseen, päätyi epäsuosioon.

Sitten hän kävelee minua kohti, hitaasti, kauppakassi kädessä. Menen häntä vastaan. Hän tietää kuka minä olen, ja minä tiedän kuka hän on. Kulttuurimaailma on yhtä pieni kuin 1970-luvulla, kun Märta kirjeissä kirosi sen suppeutta ja ahdasmielisyyttä ystävilleen. Tarjoudun kantaamaan kassia, mutta Märta kieltäytyy.

Valehtelen. Valehtelen kun sanon, että tapaamiseni Märta Tikkasen kanssa keväällä 2018 on meidän ensimmäisemme. Olen tavannut hänet kolme kertaa aiemminkin. En tiedä, muistaako hän yhtäkään niistä. Toisella kerralla minut oli kutsuttu Barösundin vuotuisen kirjailijataapahtumaan kohta kymmenen vuotta sitten, ja näin vilauksen hänestä tunnusomaisessa mustassa poolopaidassaan kauempana, missä hän seisoi vaikuttaen mielestäni hieman varautuneelta. Kolmas kerta oli viitisen vuotta sitten, kun eräs jokseenkin Märtan ikäinen kirjailijakollega alkoi voida huonosti Finlands svenska författareföreningin vuosijuhlissa ja joutui lähtemään kotiin kesken päivällisen. Silloin Märta nousi ja lähti saattamaan miestä.

Vuonna 2004 Susanna Sucksdorff, silloisen Söderströmsin kustantamon tiedottaja, antoi minulle tehtäväksi haastatella Märta Tikkaasta Helsingin kirjamesseujen lehteen tämän vastikään ilmestyneestä kirjasta *Kaksi. Kohtauksia eräästä taiteilija-avioliitosta*. Haastattelu oli määrä tehdä erään esiintymisen jälkeen ruotsinkielisen työväenopiston Arbiksen kahvilassa Dagmarinkadulla Helsingissä.

Kirja oli lähetetty minulle kotiin käsikirjoituksena, ja olin luenut sen kesälomallani. Olin kahdenkymmenen kahden ja opiskelin journalistiikkaa Svenska social- och kommunalhögskolanissa. Olin julkaissut edellisenä vuonna novellikokoelman, esikoisteokseni, ja nyt tapaisin suomenruotsalaisen kirjallisuuden grande damen, joka ei itse ollut julkaissut kaunokirjallista teosta kahdeksaan vuoteen mutta jolla oli nyt antaa yleisölle kirjavuoden odotetuin sensaatio. Olin silloinkin hermostunut ja täysin syystä. Muistan, että minulla oli yli polvipituisen vaaleanbeige hame, luonnonvalkoinen napitettu lyhythihainen paitapusero ja matalat, järkevät ruskeat nahkakengät. Miksi muistan sen kaiken? Siksi, että olin seissyt ikuisuuden peilin edessä ja sovitellut

vaatteita kunnes olin löytänyt kokonaisuuden, joka saisi minut näyttämään vakavalta ja asialliselta. Siksi olin kiireestä kantapähän beige. Silloinen mieheni otti minusta kuvan ankealla parvekkeella kokoon painuneessa vuokratulossa itäisessä lähiössä, jossa me asuimme. Kuvassa elämä on imetty minusta kuiviin, ja hymyni on pelkkä kalpea varjo suun vaiheilla. Olin mennyt nuorena naimisiin, koska tunsin itseni jo kaksikymmentävuotiaana ikivanhaksi, eikä minulla ollut minkäänlaista toivoa, että elämäni muuttuisi valoisammaksi, kun kiipeäisin korkeammalle vuosien puussa. Olin jo saanut maistaa sitä, mitä tarkoitti olla nainen, vieläpä nainen jota pidettiin viehättävänä, ja sen takia olin nyt nilkkapituinen, matalakorkoinen, napitettu, kireä ja hymytön.

Miten valkoiset hänen hiuksensa olivat, hiukset jotka ympäröivät päätä pilven lailla, hänen kiharansa! Kiharat, joita hänen sisarellaan ei koskaan ollut. Tiheä ryppyjen verkko kasvoilla ja pitkä sulokas kaula, hymy, korkeat poskipäät ja katse, hohtavan, hohtavan sininen, ja valo, jota hän tuntui loistavan. Sellainen oli Märta. Muistossani hän on pukeutunut kauttaaltaan valkoiseen, vaikka oikeasti niin ei varmaan ollut. Haastattelu on luultavasti vieläkin tallessa jossakin, mutta en muista mitä kysyin. Tuskin mitään sen fiksumpaa tai erikoisempaa kuin muutkaan toimittajat, jotka joko olivat tai eivät olleet lukeneet kirjaa. Minä olin lukenut kirjan mutten osannut esittää oikeita kysymyksiä. Minulla ei ollut perspektiiviä ja harkintakykyä, jotka eletty elämä vielä antaisi, vaikka minulla olikin kokemus, kokemus minulla ehdottomasti oli. En tiennyt sitä itsekään.

Kaikkein parhaiten muistan luennastani sen, että minulle tuli siitä epämukava olo. Henrik Tikkanen toi mieleen isäni.

”Miksei hän jätä tuota kauheaa miestä?” ihmettelin.

Sitä ihmettelyä kannoinkin mukaanani pitkään, pitkään, ja se on aina vaikuttanut käsitykseeni Märta Tikkasesta. Heikkona naisena. Riippuvaisena. Takertuvana. Avuttomana.

Hän ei osaa kuin valittaa miehestään. Vahva nainen ei valita vaan häipyä.

Kaksikymmentäkaksivuotiaan ajatukseni ovat sen jälkeen tehneet monen monta täyskäännöstä, ne ovat kohdanneet haasteita ja heilah-

taneet nurin niskoin, ne ovat kääntyneet minua itseäni vastaan, koska olen itse vahva, olen feministi, ja kuitenkin sinnittelin kymmenen vuoden ajan painostavassa avioliitossa. Suhteessa, jossa väkivallan uhka oli alati läsnä, kunnes tilanne kärjistyi lopulta hengenvaaralliseksi ja minun oli pakko lähteä. Märta ei koskaan lähtenyt omasta, toisenlaisella tavalla tuhoisasta liitostaan. Hän kesti.

Muutama minuutti sen jälkeen, kun olemme tavanneet vilkkaalla Mannerheimintiellä, missä autot nuuskivat toistensa perästä kuin koirat, istumme sohvanurkkauksessa Märthan asunnossa Sanitäärinkadulla, missä Märta asuu. Hän muutti tänne Folkhälsanin senioritaloon sen jälkeen, kun hänen oli pakko lähteä Etu-Töölöstä, siitä valkoisesta asunnosta josta hän oli nähnyt unta, siis oikeasti, monta kertaa ennen kuin hän äkkiä huomasi seisovansa siellä.

Nyt hän asuu kolmiossa, jossa on iso lasitettu parveke ja näkymä Pikku-Huopalahden kattojen ylle. Asunto on Svenska litteratursällskapetin tarjoama ja oikeastaan aivan liian iso – tavallisesti yksinasuja saa yksión – mutta Märta ei valita lisätilasta. Kommentoin parvekettä ja näköalaa, ja Märta, joka seisoo pienessä keittiösyvennyksessä ja keittää vettä pika-kahvia varten, pistää päänsä esiin.

”Joo, parveke on valtava. Kesällä se on kuin yksi huone lisää. Kuuma-kin täällä tulee. Mutta emmehän me toisaalta kesällä ole täällä melkein ollenkaan. Silloin me olemme Barösundissa.”

Hän syventyy uudestaan kahvinkeittoon.

”Otatko maitoa?”

Vastaan myöntävästi. Märta käy mietteliääksi.

”Oikeastaan en tiedä, onko meillä maitoa... täällä ei kukaan juo maitoa.”

Hän avaa jääkaapin oven ja loihtii esiin sellaisen maitotölkin, joka selviäisi sodista ja ympäristökatastrofeista. Saan sittenkin maitoa kahviini.

”Susannahan asuu tuolla päin”, Märta jatkaa näköalasta. ”On kiva, kun hän on niin lähellä.”

Yhteydenpito vanhimpaan tyttäreen Susanna Ginmaniin ja muihin lapsiin on tiivistä, niin kuin se on aina ollut. Tikkaset ovat perhe, joka puuttuu toistensa asioihin.

Kukaan ei ole yksin, kukaan ei jää ilman apua, ajattelen. Myöhemmin selviää, ettei se nyt ihan niinkään ole.

Jonkin ajan kuluttua Märthan kuopus Sofia tulee sisään. Hän on pitkä ja pisamainen ja hänen tumma tukkansa vivahtaa edelleen punaiseen, joten hän vaikuttaa huomattavasti reiluja viittäkymmentä ikävuottaan nuoremmalta. Hän tervehtii, ja hänellä on Malva-koira mukanaan. Sofian katse on utelias mutta myös hieman epäluuloinen, ikään kuin hän pohtisi, ovatko mielipiteeni Märthasta pelkästään imartelevia.

”Hän on hyvin suojeleva minun suhteeni”, Märta vastaa kysymykseen, jota en esitä.

Sofia, joka sai lapsena diagnoosin MBD:stä eli lievästä aivotoiminnan häiriöstä, asuu samassa talossa kerrosta ylempänä. Hän tarvitsee apua monessa askareessa raha-asioiden hoidosta ruoanlaittoon. Useimmiten Märta ja Sofia syövät yhdessä. He istuvat vastatusten pikkuisen sotkuisen keittiönpöydän ääressä, ja ruoka on yleensä ostettu valmiina ja lämmitetty mikrossa. He saavat toisistaan niin paljon seuraa kuin haluavat ja tarvitsevat. Sofian päivärutiineihin kuuluvat käynnit Ruskeasuon tallilla, joka on kivenheiton päässä. Hän auttaa siellä hevosten hoidossa ja ratsastaa itsekin – hän on harrastanut lajia pienestä pitäen. Hän onkin taitava kilparatsastaja, maailmanmestari itse asiassa. Tänä vuonna häntä odottaa seikkailu. Hän lähtee Dubaihin saakka osallistumaan vammaisratsastuksen maailmanmestaruuskisoihin.

”Se on peräisin Henrikiltä. Henrik ratsasti nuorena paljon ja oli juniorien Suomen mestari”, Märta kertoo.

Sen ainoan kerran kun Märta itse kiipesi hevosen selkään, hän päätyi istumaan takamuksellaan päivänkakkaroiden keskellä, kun hevonen päätti kumartua syömään. Elegantisti ja loukkaamatta itseään Märta liukui eläimen kaulaa pitkin alas eikä ole sen koommin noussut ratsaille.

Ratsastuksen lisäksi Sofia on perinyt isältään toisen lahjan. Värin ja muodon tajun.

”Sofia on aina rakastanut piirtämistä. Henrikin mielestä Sofialla oli hyvin erityinen värisilmä ja hänen valitsemansa väriyhdistelmät olivat täysin ainutlaatuisia. Henrikin oli aina todella vaikea hyväksyä Sofian oireyhtymää, siis sitä, että tytöllä oli minkäänlaista poikkeavuutta. Se oli Henrikille hirveän kova isku.”

Tämä oli yksi suurimmista ja sitkeimmistä erimielisyyksistä Tikkanen pariskunnan välillä – Henrik ei kyennyt näkemään silmäterässään Sofiassa sitä minkä Märta näki, ja kun Märta taisteli sinnikkäästi saadakseen tyttölle diagnoosin ja lisäksi koulun, jossa tyttö saisi kehittyä rauhassa ja omilla ehdoillaan, Henrik vastusti sanoen, ettei ollut väärin olla erilainen ja että erityiskoulu vain kaventaisi Fian mahdollisuuksia myöhemmässä elämässä.

Sofia sai ensimmäisen varsinaisen kohtauksensa seitsemän vuoden ja kymmenen kuukauden iässä. Jo ennen sitä oli näkynyt epämääräisiä oireita. Aamu, jolloin tilanne paheni, oli alkanut tavalliseen tapaan. Sofia oli ollut vihainen ja kätttyisä, kun hänet herätettiin, mutta niin hän oli aina. Mieliala, joka yleensä koheni jo ennen pukeutumista, pysyi kuitenkin tavallista huonompana. Sen sijaan että olisi puhunut ja lörpötellyt iloisesti, hän oli enimmäkseen hiljaa. Keittiössä hän oli vähällä istua ohi tuolistaan, mutta ei sekään ollut kovin tavatonta. Sofia oli jonkin verran samanikäisiä kavereitaan kömpelömpi, ja hänellä oli hankaluuksia koordinaation kanssa. Hän ei kuitenkaan ruvennut edes syömään, tuijotti vain eteensä. Kun hän yritti kaataa maitoa aamiaishiutaleiden päälle, sitä läikkyi reippaasti. Veljet alkoivat naljailla, mutta hän ei reagoinut tavalliseen tapansa syyttämällä muita tai tiuskimalla, vaan istui paikoillaan pää hiukan kallellaan ja hajamielinen hymy huulillaan. Märta kuvaa tilannetta *Sofian omassa kirjassa* (suomentanut Eila Pennanen) vuonna 1982:

Me syömme kaikki edelleen, silmänurkastani tarkkailen Sofiaa juodessani teetä. Näen, kuinka hän kohottaa lusikkaa pitelevää kättään, kuinka se putoaa lautasen reunalle joka keikahtaa, kuinka hän kohottaa kättä uudestaan, kuinka se putoaa taas lautasta kohti, painavammin, en ennätä puuttua asiaan.

Lähimpänä istuva isovelji kivahtaa, kun maitoa roiskuu hänen housuilleen, mutta Sofia ei vielääkään reagoi. Jokin on vinossa. Märta sanoo sen ääneen, hiljaa. Kaikki kuulevat silti.

Sitten otan Sofian käden käteeni ja tunnen kuinka se vapisee ja tärisee kädessäni, kiedon käsivarteni hänen ympärilleen ja autan hänet tuolilta ja vien hänet pois ruokapöydästä hänen omaan huoneeseensa, asetan hänet vuoteelle. Hän seuraa minua vastustelematta, pää riippuu hiukan vinosti, käsi vapisee, laahaako hän toista jalkaansa?

Tutkimukset antavat diagnoosiksi MBD:n, jota kutsutaan siihen aikaan nimellä DAMP. Sofian taudinkuvaan kuuluvat epileptiset kohtaukset, joita tulee erityisesti stressaavien kausien aikana tai niiden jälkeen. Se tietenkin vaikeuttaa esimerkiksi ratsastamista, muttei tee sitä mahdottomaksi. Sofia ratsastaa tavallisissa ryhmissä mutta osallistuu toimintarajoitteisten leireille. Kunhan puitteet ovat turvalliset, kaikki sujuu hyvin.

Kun ensimmäisen kerran tapasin Märthan Sanitäärinkadulla, valehtelin hänelle. Se ei ollut tietoista, eikä se sillä hetkellä edes ollut vale. Joskus käy niin, että jokin alkaa totuutena, aikeena, mutta joutuu sitten väistymään toisen totuuden tieltä, todemman totuuden, joka on ollut alusta asti olemassa pinnan alla ja joka sitten, vähä vähältä, hankautuu esiin ja paljastuu.

Mikä se vale oli? Minun repliikkini: ”Tässä kirjassa keskitytään vain sinuun ja sinun kirjoihisi. Kirja ei kerro Henrikistä.”

Märta hymyili ilosta säteillen ja sanoi: ”Voi kuinka hyvä! Vihdoin-kin!”

Ja minä ajattelin että olin tässä asiassa ainutlaatuinen, ensimmäinen, joka ei ollut tullut Märthan luo ja alkanut automaattisesti kuulustella häntä Henrikistä. Minä en mässäilisi alkoholismilla ja Henrikin ilkeilyillä. En haksataisi kuvaan ”nerosta”, joka eteeni oli taustatyötä tehdessäni piirtynyt. Pitäisin Henrikin kokonaan taka-alalla ja ehkä sivuaisin häntä lauseella tai parilla. Yhden luvun voisin hänelle mahdollisesti omistaa, jos olisi pakko.

Asetumme samalle kuuluisalle sohvalle, jolla Märta on niin monta kertaa istunut läpi yön, ja viidessä minuutissa Märta on johdattanut keskustelun siihen, mitä Henrik on sanonut, ajatellut ja tehnyt. Samassa aiheessa monet keskusteluistamme ovat itsepintaisesti viipyilleet huo-

limatta yrityksistäni muuttaa suuntaa tai vaihtaa kaistaa. Kohta on aina taas puhuttu siitä, kuinka Henrik sitä ja Henrik tätä.

Kun sitten kahlaan läpi kirjan toisensa perään ja löydän Henrikin hahmon hallitsevana kaikista paitsi niistä, jotka nimenomaisesti eivät kerro hänestä, kuten *Miestä ei voi raiskata*, *Arnaia*, *mereenheitetty* (jossa hän kylläkin on mukana suuren aviomiehen Odysseuksen varjona) ja *Suurpyytäjä*, ymmärrän kuinka naiivi alkuperäinen ajatukseni on ollut. Sitä paitsi miksi Märthan elämäkerta ei kertoisi myös Henrikistä, miehestä, joka sentään oli hänen elämänsä rakkaus, hänen lastensa isä, ja joka jakoi arjen hänen kanssaan yli kahdenkymmenen vuoden ajan? Eikö Märthan elämäkerta ilman Henrikiä olisi sitä, mitä Märta itsekin tunsivat olevansa ilman Henrikiä – puolikas? Ajatukseni siirtyvätkin kysymykseen siitä, *miksi* Märthan elämässä on edelleen niin suurelta osin kyse Henrikistä, miksi hän haluaa niin itsepintaisesti puhua melkein yksinomaan Henrikistä, miksi hän on asettanut Miehen elämänsä ja kirjoittamisensa keskipisteeksi, miksi hänen kirjoituksensa jalostuivat teoksiksi, jotka olivat vastauksia tai julkisia puheenvuoroja Henrikille, miehelle joka puhui niin paljon ja niin lakkaamatta, ettei Märta saanut omaa ääntään kuuluviin muuten kuin mykkänä huutona paperilta, pitelemättömänä mutta hyvinkin mahdollisena sivuuttaa, kunnes se kävi niin kuuluvaksi että peitti alleen itse Henrikin äänen, ja rakkaussota pääsi toden teolla syttymään. Henrikin kuoleman jälkeen polttopiste siirtyi uusiin miehiin. Tarvitseeko Märta Tikkanen miestä muusakseen? Niin kuin Picasso tarvitsi rakastajattariaan?

Kirjallisen ikonin särmikäs elämä

Märta Tikkanen on merkittävimpiä kirjailijoitamme ja naisasian tulisieluinen edelläkävijä. Hänen teoksiaan on rakastettu ja vihattu, mutta miltä ne tuntuvat lukijasta tänä päivänä?

Nuoremman polven kirjailija Johanna Holmström sukeltaa Märta Tikkasen elämään, tuotantoon ja niiden suhteeseen. Syntyy ilmeikäs ja kuohuttava muotokuva Märtaasta kirjailijana, naisena, äitinä, vaimona, ystävänä ja roolimallina läpi vuosikymmenten.

Teos pohjautuu Märta Tikkasen ja hänen läheistensä haastatteluihin, kirjeenvaihtoon Åsa Mobergin ja Birgitta Stenbergin kanssa sekä hänen teostensa lähilukuun ja aikalaiskriittikkiin, jotka kaikki tuovat Märtan aivan liki.

Ohittamaton on myös myrskyisä avioliitto kirjailija-taiteilija Henrik Tikkasen kanssa ja kysymys, miltä heidän suhteensa näyttää nykynaisen silmin.

”Ajattelin, että jos jätkät osaavat, niin kyllä minäkin osaan. Kyllä minäkin sitten kirjoitan.”

9 789520 417956

www.tammi.fi

99.1

ISBN 978-952-04-1795-6